

Zoeken naar orde in de bijna perfecte periferie

Stel dat er zoiets zou bestaan als de perfecte periferie. Dit zou betekenen dat elke periferie een aantal stadia doorloopt en evolueert naar een al dan niet 'betere' eindtoestand. Is het vervolgens mogelijk om deze verschillende stadia te meten en zo ja, wat zijn hierbij de referentiecriteriën? In hun boek 'Annähernd perfekte Peripherie' introduceren Mario Campi, Franz Bucher en Mirko Zardini het gebied ten noordoosten van Zürich als een 'bijna perfecte periferie'. Om dit type stedelijkheid te beschrijven, maakten de auteurs een reisgids over het gebied, die fungeert als eclectische atlas.

OSWALD DEVISCH

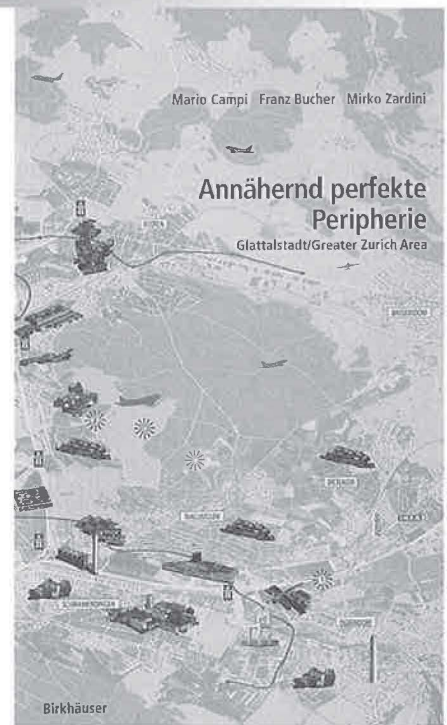
In 2001 brengen Mario Campi, Franz Bucher en Mirko Zardini 'Annähernd perfekte Peripherie, Glattalstadt/Greater Zurich Area' uit, een aan het Departement Architectuur van de Zwitserse universiteit ETH gemaakte analyse van de regio ten noordoosten van Zürich. De studie heeft als uitgangspunt dat de stedelijke nevel die het Zwitserse landschap gedurende de laatste decennia overspoelde nu plaatselijk begint uit te monden in centra. Anonieme slaapwijken of villadorpen hebben herkenbare en autonome aantrekkingspunten gekregen.

Het gebied ten noordoosten van Zürich is de laatste twintig jaar uitgegroeid van een handvol dorpen tot een woon- en werkplaats voor meer dan 160.000 mensen. De luchthaven van Zürich is vlakbij, de eigen luchthaven van Kloten draait op volle toeren en het nu al goedlopende wegennet blijft zich uitbreiden. Bedrijven belonen deze ontwikkeling en vestigen hun hoofdkantoor in de regio. De periferie begint zelfstandig te functioneren en ontgroeit langzaam haar 'perifere' karakter. Stap voor stap, bijna perfect.

Toch blijft iedereen deze regio als een verzameling dorpen zien. De auteurs willen hier iets aan veranderen en promoveren de regio tot stad: Glattalstadt, genoemd naar de rivier de Glatt, die door de dorpen stroomt. Deze promotie wordt gevierd met het uitgeven van een toeristische gids. Want een stad is pas een stad als er toeristen in rondlopen. Maar wat zijn de monumenten van iets wat nog geen twintig jaar oud is en op papier zelfs niet bestaat? Wijnroutes werden vervangen door de route van een verzekeringsagent, een natuurwandeling werd een rit op de snelweg en een waterzuiveringsinstallatie nam de plaats in van het Atomium. Zijn dit de werkelijke elementen van de perfecte periferie?

Chaotisch landschap

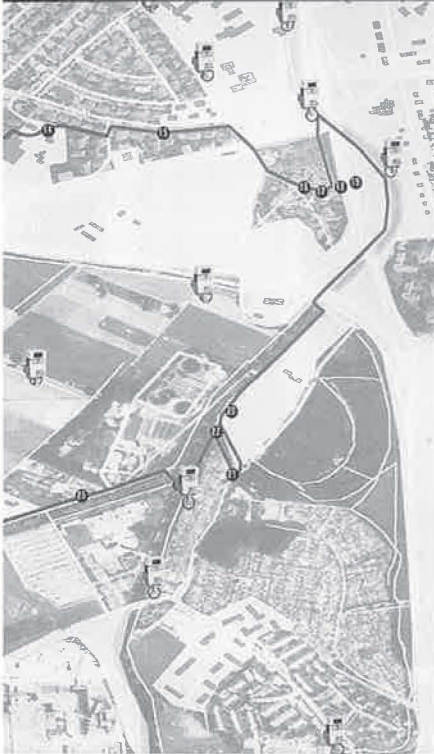
De Glattalstadtgids wil een bepaald type stedelijkheid beschrijven, niet verklaren waarom bepaalde fenomenen zich voordoen en of deze fenomenen al dan niet positief zijn. De analyse blijft beperkt tot registratie. Dit beschrijven als methode komt ook terug in een ander type van territoriumanalyse: de eclectische atlas. In 1997 schrijft Stefano Boeri in zijn 'Eclectic Atlases' dat de ons omringende ruimtelijke chaos niet het gevolg is van externe factoren maar eerder het resultaat van een achterhaalde manier van kijken naar de omgeving. Het verstedelijkte landschap is niet chaotisch, we zoeken simpelweg op verkeerde plaatsen naar orde. Stefano Boeri stelt dan ook voor om het vogelperspectief van waaruit we meestal ons territorium analyseren aan te vullen met laterale perspectieven. Dus niet alleen de kaart als afstandelijke weergave van zaken als grondgebruik, topografie en infrastructuur, gebaseerd op luchtfoto's en satellietbeelden, maar bijvoorbeeld ook fotoreportages die de plek van binnenuit tonen, lokale verhalen die onzichtbaar zijn voor de camera, bewegingen binnen het territorium die verborgen relaties aan het licht brengen en patronen die over langere tijdperiodes terugkeren. Een analyse moet volgens Boeri vertrekken vanuit de fragmenten om vervolgens vast te stellen hoe die samensmelten tot autonome en plaatsloze fenomenen. Het wordt duidelijk dat het gebouwde territorium niet langer bestaat uit entiteiten die onderscheidbaar zijn

Het boek 'Annähernd perfekte Peripherie'.

naar vorm, gebruik of symbolische waarde, zoals de straat, het plein, het bouwblok en de wijk, maar is opgebouwd uit een veelheid aan afzonderlijke objecten die samen een beperkt aantal basisschema's vormen: de villa-verkaveling, de lintbebouwing, het bedrijvenpark, oftewel schema's die de weinige en simpele processen van sociale interactie uittekenen. Uitgestrooid over het hele territorium zijn ze onmiddellijk herkenbaar, maar telkens toch net iets anders.

Het territorium is voortdurend in beweging, gestuurd door factoren die onzichtbaar zijn vanuit het vogelperspectief. De observator moet mee bewegen, voortdurend van camerastandpunt veranderen, zijn opnamesnelheid aanpassen en indien nodig andere opnametechnieken uittesten. Eén kaart is niet langer voldoende. Het territorium vraagt om een hele, eclectische atlas. In 1998 publiceert Stefano Boeri samen met Gabriele Basilico het boek 'Italy, cross sections of a country', een 'eendimensionale' eclectische atlas. Eendimensionaal, omdat er slechts één lateraal perspectief gebruikt is, met name een fotoreportage van het Italiaanse territorium. Basilico krijgt de opdracht om het Italië van vandaag vast te leggen; niet de bekende monumenten of prestigeprojecten, maar het anonieme Italië: de supermarkt om de hoek, een bedrijf met parkeerplaatsen, een serie appartementencomplexen,

De hond als volwaardige periferiebewoner krijgt een eigen route die loopt van het ene hondentoilet naar het andere.

een villa in Romeinse stijl. Een foto toont nooit twee keer hetzelfde, maar ook nooit echt iets anders. In deze gevarieerde herhaling gaat Boeri vervolgens op zoek naar de andersoortige orde; niet langer naar entiteiten maar naar terugkerende patronen en processen.

Oppervlakkige indruk

De Glattalstadtgids analyseert de regio vanuit verschillende perspectieven en past zo binnen de basisopzet van een eclectische atlas. Elk van de drie hoofdstukken kiest een andere invalshoek: het eerste, 'Waarneming', registreert een aantal bewegingen binnen Glattalstadt, het tweede, 'Atlas', verknijpt en inventariseert de stad en het derde, 'Atmosfeer', gaat op zoek naar kenmerken van de regio. Opgeteld illustreren ze een instrumentarium om de periferie te beschrijven.

Het hoofdstuk 'Waarneming' neemt de stelling dat Glattalstadt een stad is van stromen als uitgangspunt. Een voorbijganger ziet afhankelijk van zijn snelheid telkens een andere stad. De gids toont Glattalstadtimpresies vanuit het vliegtuig, de trein, de auto en de fiets. Telkens verschuift het perspectief en verschijnen andere objecten op de voorgrond. Niet alleen het vervoersmiddel, ook de reden van het bezoek bepaalt mede het beeld van de stad. Elke gebruik

ker kijkt door een filter en componeert zijn beeld ad hoc. De inwoners van Glattalstadt zijn heterogeen en dynamisch (een vierde van de bevolking vestigde er zich pas na 1998). De pendelaars daarentegen zijn homogeen en constant. De gids documenteert Glattalstadt door het oog van een zakenman, een landbouwer, een verzekeringsagent en een hond. Zoals een wijnroute de liefhebber rondleidt van de ene kelder naar de andere, zo brengt de 'verzekeringsagentroute' de geïnteresseerde van een goed beveiligde legerkazerne, via het observatiepunt van de luchthaven, langs een schietstand, naar een gevangenis en toont zo één van de vele varianten van Glattalstadt.

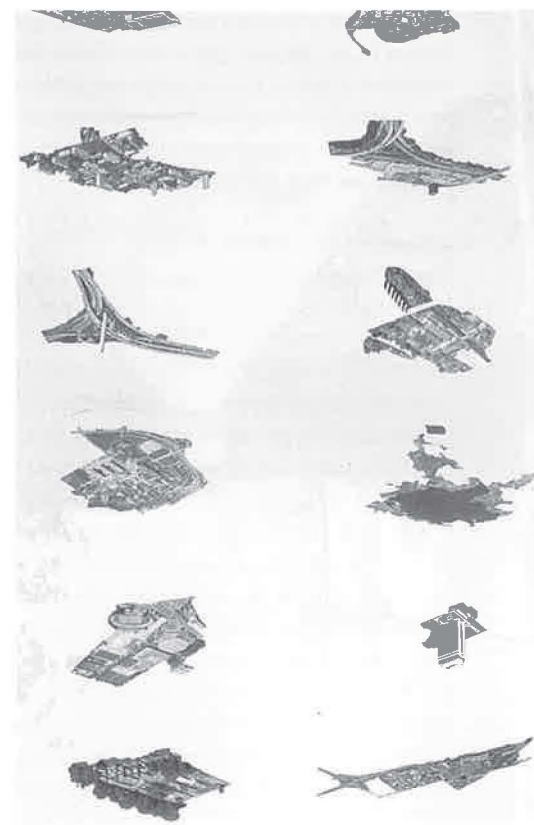
Elke mogelijke variant volgt een eigen ritme. Opgeteld ontstaat een flexibele, uitgerekte tijd. De klassieke periferiecyclus, acht uren beweging in- en uitgeleid door een moment van congestie, raakt volledig verstoord. De hoeveelheid stromen en gebruikers maakt de beweging continu. Een normale werkdag begint om 5.17 uur met de aankomst van de eerste trein, om 18.45 uur is er een grillfeest in restaurant Auhof, om 23.00 uur is het 'party time' in EHC Kloten en om 2.28 uur komt de laatste nachtbus aan. Dit alles op een gewone werkdag.

Beeld na beeld krijgt de lezer een andere en meer volledige indruk van Glattalstadt. Tegelijkertijd groeit het besef dat deze indruk altijd oppervlakkig zal blijven.

Het hoofdstuk 'Atlas' begint met een aantal willekeurige objecten in de regio: de arbeiderswijk, het kantorenpark, de groentetuin, het hotel. Deze bouwstenen groeien echter nergens uit tot grotere entiteiten, zoals de straat, het bouwblok of het dorp, maar drijven simpelweg naast elkaar; te dicht om echt geïsoleerd te liggen maar net niet dicht genoeg om samen te smelten tot iets meer. Het landschap is een vergaarbak van fragmenten, elk met een onderscheidbare dichtheid, niet in de betekenis van compactheid (hoeveelheid bebouwing per vierkante meter grondoppervlakte) maar van nabijheid (de afstand tussen verschillende elementen).

Een hoge periferiedichtheid levert 'onmogelijke' panorama's: een zieken-

huis, een kerkhof en een snelweg samen in één focus. Elementen die naast elkaar liggen maar niet noodzakelijk iets met elkaar te maken hebben. Een dichtheid waar de harmonieregel niet bestaat, maar tegelijkertijd ook zonder echte contrasten. Dichtheid wordt zo synoniem met begrippen als osmose, menging en het hybride; processen die in de bijna perfecte periferie nog in de beginfase zitten. De ingrediënten zijn aanwezig: Glattalstadt als 'heimatstad', als stad van alledag, als productiestad, als ondergrondse stad, als centrumstad. Maar geen enkele component zal ooit genoeg massa hebben om de andere te verdringen. Het resultaat wordt hybride. Het hoofdstuk 'Atmosferen' registreert vanuit de plek zelf. Ondanks de nadrukkelijk aanwezige bebouwing voelt Glattalstadt als een natuurlijke stad. De gids inventariseert deze natuurlijkheid in categorieën als grote open ruimtes, biotopen, natuurgebieden en sportvelden, maar ook groentetuinen, verkeers-eilanden en speeltuinen. Het resultaat toont een natuurlijkheid die afwijkt van de traditionele negentiende-eeuwse stadsparken en aangelegde bedrijventerreinen. De gids spreekt hier over neonatuurlijkheid. De ruimte van het groen is onlosmakelijk verbonden met de ruimte van de techniek. Wat overblijft, zijn flarden groen: de autosnelweg-

Een vliegveld, een verbrandingsoven, een verkeering: bouwstenen van de perfecte periferie.

De Grosse Abendgäuer zählt den größten einheimischen Fledermausarten. Ursprünglich ein Waldbewohner, nutzt er neuerdings zur Mobilisierung in Bartenbrücken (St. Winterquartier). Typische Jagdgebiete sind Flusslandschaften, Feuchtgebiete und Waldhöhlen. Doch auch über h beleuchteten Parkplätzen und Strassen trifft man diesen oft in Gruppen jagenden Insektenfresser an. (Orientierungsblatt der Stiftung zur Schutz unserer Fledermäuse in der Schweiz)

Strassenbrücke, Glattzentrum, 1997

Vier der zehn längsten Eisenbahnbrücken (ohne die Standselbahn) mit der Schweiz befinden sich in Glattstadt. Es sind dies die Vauderholz (924 Meter), Schäfermoos (647 Meter), Weidenholz (555 Meter) und die rechte Rampe beim Nougat (516 Meter) auf der Nord-Südachse von Basel über Olten, Luzern, Arns-Goldau, Erstfeld, Bellinzona und Lugano bis Chiasso gibt es nur 375 Meter mehr Eisenbahnbrücken als in der Glattstadt. Im Landes von Süd-Kantonen um den Bahnhof Dorken befinden sich sogar sieben der zehn längsten Eisenbahnbrücken der Schweiz (ohne die

Die Winterstrasse unter Überquerung des Hauptpark bei

'Neo-natuurlijkheid', met een viaduct als ideale biotoop van de rosse vleermuis.

berm, het rondpunt, de picknick- annex parkeerplaats, de volkstuintjes naast de spoorweg. Deze verstrengeling wordt echter niet gezien als een verlies maar als de totstandkoming van unieke biotopen. Zo is een viaduct het ideale terrein voor de rosse vleermuis en de moestuin een paradijs voor de Spaanse weglak.

Ondanks de heterogene verschijning van de gevonden objecten bestaat de bebouwde ruimte slechts uit nietszeggende plekken. De variatie op het thema is niet sterk genoeg om het woonblok, de parkeerplaatsen of het groen enige persoonlijke glans te geven. De kleur zit in het interieur. Elke nationaliteit, leeftijdsgroep en hobbyclub onderhoudt een eigen netwerk verborgen achter identieke grijze gevels. De gids doet voor ons een selectie en loodt ons binnen in enkele salons, van een steakhuis, via een tennisclub, een gemeenschapscentrum en een pizzeria naar de nachtclub 'Alpenrock House'. Alle interieurs staan stomweg naast elkaar, gelijkmatig verspreid. Er is geen sociale vermenging, maar er zijn ook geen geto's. De bouwstenen zijn aanwezig. Nu moet er nog mee gebouwd worden.

Gids versus atlas

Een gids verknijpt de werkelijkheid tot een stapel losse objecten. Slechts wat een zekere bezienswaarde heeft, wordt uitgescheurd en opgeplakt. De rest verdwijnt. Het resultaat is een collage van fragmenten die in hun dagelijks gebruik niets met elkaar te maken hebben. Alsof een stad alleen uit monumenten bestaat.

In de bijna perfecte periferie moet er helemaal niet geknijpt worden, de werkelijkheid is immers een collage. De reisgids lijkt dan ook het juiste medium om dit type stedelijkheid weer te geven. Het doet er haast niet toe op welke basis er geselecteerd wordt, het eindbeeld zal toch altijd hetzelfde zijn. 'Sampelen' is de boodschap.

Een atlas streeft ernaar de volle werkelijkheid te tonen. Verspringende perspectieven zoeken het verborgene en vinden de ontbrekende schakel. Het resultaat zijn diagrammen en abstracte modellen. Uit de ons omringende chaos worden patronen gefilterd. Er wordt een orde geïntroduceerd. De atlas mag dan vanuit het fragment vertrekken, het eindresultaat blijft bij de schaal van het territorium, de schaal verbonden aan het vogelperspectief. De zoektocht naar patronen maakt de atlas dan ook overgekwalificeerd voor de Glattalstadperiferie. De dingen zijn er nu eenmaal niet zo complex. Relaties lopen er horizontaal, tussen gelijkaardige fragmenten, gebruikers en stromen, terwijl die in de historische stad eerder verticaal tussen verschillende historische lagen verspringen. Complexiteit in de bijna perfecte periferie moet dan ook eerder gezien worden als veelheid en niet zozeer als iets ingewikkelds. De gids vangt dit op door simpelweg een nieuwe editie met 'alternatieve routes' en aanvullende nuttige informatie uit te geven. Een coherent verhaal bestaat toch niet. Met elke nieuwe uitgave wordt de veelheid tastbaarder.

Reisgids en atlas gaan dus uit van hetzelfde principe, het confronteren van perspectieven, maar willen hiermee verschillende dingen bereiken. De gids wil niets meer zijn dan een instrument om wegwijs te raken in dit nieuw type stedelijkheid, terwijl de atlas een stap verder gaat en deze stedelijkheid ook tracht te hertekenen. De gids schrijft in de taal van de periferie, de atlas in de taal van de (interdisciplinaire) auteurs.

'Italy, cross sections of a country' gaat alleen in op een segment van het territorium. Door deze selectieve herhaling lijkt het of het nieuwe Italië slechts uit asfalt en betonnen dozen bestaat. Bij de laatste foto blijft de lezer dan ook ongewild met een gedeprimeerd gevoel achter. Hij kan niet anders dan zich afvragen waar het misgegaan is met Italië. Hoe objectief de foto's ook willen zijn, toch lijken ze te zeggen dat periferie 'fout' is.

De Glattalstadgids behandelt ook details, maar verandert voortdurend van onderwerp. Het gewone verandert met elke focus in iets ongewoons, maar wordt door de variatie direct weer kleurloos. Zo is de hond een even volwaardige periferiebewoner als de zakenman en kan er dus voor beiden een bezienswaardigheidsroute beschreven worden. Het resultaat is een positieve lezing van de periferie. De gids wijst niet op een verlies maar toont mogelijkheden. Flarden groen worden biotopen, kantoren worden monumenten op een zakenroute, anonieme cafés en bars worden interieurs in een sociaal netwerk. Hier begint de Glattalstadgids wat kleur te bekennen en doet hij meer dan registreren. Dit is echter een bijwerking, want de gids blijft in de eerste plaats een beschrijving van een fenomeen en niets meer dan dat. Want wie is er nu geïnteresseerd in de locatie van hondentoiletten, het aantal gevallen van exhibitionisme in 1998, de openingsuren van de Maria-Lourdes kerk of het telefoonnummer van Chalet Waldgarten?

Oswald Devisch studeerde af als ingenieur-architect aan de KU Leuven en behaalde een master in urban design aan de Bartlett School in London. Hij is als doctoraatsonderzoeker verbonden aan de capaciteitsgroep stedenbouw van de TU Eindhoven.

De illustraties bij dit artikel zijn afkomstig uit het boek 'Annäherend perfekte Peripherie.

Literatuurselectie

Basilico, G. & S. Boeri, Italy: Cross Sections of a Country. A Project of Gabriele Basilico and Stefano Boeri. Zürich 1998. Quer-4to.
Campi, M., Bucher, F. & M. Zardini. Annähernd perfekte Peripherie - Glattalstadt/Greater Zürich Area. Birkhäuser Verlag. Basel 2001.